

УДК 378.225:37.013.32

Художньо-естетична культура як чинник формування у майбутніх педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти професійної компетентності

Марущак Оксана Василівна,

к.п.н., доцент

Педоренко Едуард Юрійович,

Саула Юлія Віталіївна,

Слободянюк Наталія Андріївна,

студенти

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

ksanamar77@gmail.com

Анотація: У статті теоретично обґрунтовано об'єктивну необхідність розвитку у майбутніх педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти художньо-естетичної культури як одного із чинників формування у них професійної компетентності; розкрито зміст складових категорій художньо-естетичної культури; виокремлено функції художньо-естетичної культури особистості педагога; виявлено й обґрунтовано низку принципів, що становлять методологічну основу у викладанні дисциплін художньо-естетичного спрямування та є важливим чинником художньо-естетичного розвитку майбутніх педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти та формування їх професійної компетентності.

Ключові слова: заклад професійної (професійно-технічної) освіти, педагог,

професійна компетентність, художньо-естетична культура, функції, принципи.

Вирішальною умовою та показником успішності людини в житті, у цілому, та у професійній діяльності, зокрема, нині стає її компетентність. Знання та досвід у певній галузі забезпечують оволодіння інтелектуальним і фізичним інструментарієм певної діяльності [1, с. 21]. В умовах становлення української держави одним з найважливіших завдань є створення національної системи освіти, яка сприятиме розвитку компетентностей особистості на основі культури тамистецтва українського народу, народних традицій. Нині в освіті актуальною є проблема формування педагога як естетично розвиненої, творчої особистості, яка здатна перетворити естетичні цінності мистецтва на ефективні способи та механізми виховання, навчання й розвитку молоді.

З-поміж інших найважливіших чинників розвитку професійної (професійно-технічної) освіти є її взаємозв'язок з культурою. Саме культура фокусує систему ціннісних уявлень, що утворюють основу особистісних орієнтирів суб'єкта, спрямовують його діяльність, спричиняють перехід людини на якісно інший рівень буття – усвідомленіший та упорядкованіший [2, с. 170]. Відтак, одним з основних завдань професійної підготовки майбутнього педагога закладів професійної (професійно-технічної) освіти «є стимулювання емоційного розвитку, художнього мислення, активізація творчого потенціалу через засвоєння різних видів художньої та прикладної діяльності; створення умов для широкої базової освіти як основи професійної мобільності; оволодіння системою поглядів, згідно з якими професійні знання спрямовуються на формування особистісної культури, ціннісної свідомості майбутнього фахівця» [1, с. 24]. У цьому контексті одним із чинників формування у майбутніх педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти професійної компетентності є художньо-естетична культура.

До вивчення естетичної культури особистості в цілісній структурі культури зверталися М. Бахтін, Л. Губерський, І. Зязюн, М. Каган, А. Комарова, Г. Лабковська, В. Мазепа, С. Уланова. Г. Шингаров та ін. Проблеми естетичної

свідомості досліджували С. Гольдентріхт, М. Гальперін, М. Киященко, Д. Хацкевич та інші. Окремі аспекти естетичного ставлення вивчали Г. Апресян, О. Буров, А. Джидар'ян, М. Лейзеров, Л. Столовіч та інші. Науковці Б. Асаф'єв, К. Абульханова-Славська, Г. Айзенк, Л. Дорфман, Є. Крупнік, Дж. Купчик, Г. Леонард, О. Леонт'єв, Д. Леонт'єв, В. Медушевський, О. Мелік-Пашаєв, Є. Назайкінський, В. Петров, А. Сохортаін. у своїх дослідженнях різнобічно розглядали феномен сприйняття мистецтва.

Естетичний вплив мистецтва на формування особистості досліджено

Д. Антоновичем, Л. Виготським, М. Гончаренком, Н. Джидар'ян, В. Зінченком, Г. Костюком, О. Леонт'євим, К. Платоновим, Б. Тепловим, Д. Узнадзе, Б. Юсовим, П. Якобсоном та ін.

Поняття художньо-естетичної культури надзвичайно широке, оскільки має дві складові – художню та естетичну, що містять безліч елементів творчої емоційно-почуттєвої, фізично-біологічної, соціально-громадської та морально-психологічної сфер.

Категорія естетичної культури узагальнено визначається як інтегральний духовно-естетичний феномен. Зміст загальної естетичної культури полягає у тому, що вона акумулює елементи всіх складників розвитку особистості та виявляється як у розумовій (інтелектуальній) діяльності, так і у фізичній досконалості, а також у моральному, трудовому й валеологічному процесах. Структура естетичної культури містить інтегральні характеристики, що синтезують основні компоненти у формі провідних системних якостей, до яких відносимо естетичне світобачення, естетичний смак, естетичний ідеал. Естетична культура забезпечує цілісність, гармонійність розвитку естетичної сфери особистості в складі загальної культури, сприяє зростанню творчого потенціалу, виявленню її неповторності й оригінальності.

Естетична культура педагога є видом педагогічної діяльності, всередині якої відбувається переформування загальної естетичної культури в його особистісну сферу, суб'єктивне її прийняття. У результаті взаємопроникнення загальної та особистісної культур у педагога розвивається здатність розглядати

все багатство культури «через себе», свої ціннісні орієнтації, цілі, прагнення, життєві настанови. Сутність процесу формування естетичної культури студента, який навчається за спеціальністю 015 Професійна освіта (Сфера обслуговування), можна схарактеризувати як освітню діяльність, що спрямована на забезпечення особистості системою естетичних знань і вироблення на їх основі естетичного смаку й естетичного сприйняття світу.

Естетична культура майбутнього педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти неодмінно пов'язана з його професійними якостями і характеризується високим ступенем полікультурної за своїм змістом гуманітарно-художньої ерудиції; здатністю реалізувати свій естетичний потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості) на практиці для успішної художньо-професійної діяльності, усвідомлюючи відповідальність за її результати. Вона передбачає формування системи взаємозв'язаних якостей особистості, які свідчать про її готовність до професійної діяльності, синтезуючи знання канонів просторової і колірної композиції, орнаментики та семантики тощо, прикладні вміння організовувати зовнішній простір відповідно до правил художньої композиції на основі стійких ціннісних новоутворень особистості у формі художньо-естетичного смаку, креативних здібностей та емоційно-ціннісних настанов.

Різновидом естетичної культури особистості, її своєрідною домінантою є художня культура, яка передбачає потребу у спілкуванні з мистецтвом, здатність розуміти й оцінювати художню виразність творів мистецтва. Мистецтво постає як повне відображення всієї картини людської діяльності, що має змогу подавати цілісну картину світу, виражену в художніх образах. Процес естетичного розвитку особистості полягає не в запам'ятовуванні термінів і понять естетики, а в набутті тих художніх і духовних цінностей, які становлять зміст справжніх творів мистецтва і відображають особливе естетичне ставлення до світу.

До висновку, що «художня творчість» виступає різновидом естетичної діяльності, у результаті вивчення естетичної свідомості дійшли С. Гольдентріхт

і М. Гальперін [3, с. 60]. У своїх працях вони зазначають, що художню творчість слід розглядати як процес і результат створення нових естетичних цінностей, а художню діяльність – як складову художньої культури.

У свою чергу, В. Мазепа визначає художню культуру не тільки як здатність людини до глибокого сприйняття мистецтва, а й як ступінь впливу мистецтва на соціальну активність самої людини [4, с. 78]. Існує чимало визначень цього феномену. Художню культуру, у широкому розумінні, трактують як сукупність художніх цінностей, історично визначену систему виробництва та функціонування цих цінностей. Науковці відносять до художніх цінностей успадковані художні цінності; художні цінності даної епохи; норми та «технології», канонізовані у «священних зразках», осмислені та представлені у методі художньої творчості; групи творців художніх цінностей; здатну оцінити мистецтво публіку; систему естетичних цінностей, яка забезпечує розуміння мистецтва.

Серед функцій професійної діяльності педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти провідну роль відіграє здатність до відтворення художньої картини світу, тобто його естетична культура з відповідною повнотою охоплює художньо-мистецьку та художньо-педагогічну сфери. Саме тому до основних характеристик його професіоналізму слід зарахувати художню культуру, яка полягає у певній досвідченості особистості в царині мистецтва, здатності до самоорганізації в галузі мистецької діяльності на основі ціннісних естетичних орієнтацій із метою розвитку власного художньо-творчого потенціалу. Ця категорія має особистісно-діяльнісний та інтегративний характер, оскільки є багатограним показником результативності мистецької освіти й самоосвіти, що інтегрує всі компоненти: змістовий, процесуальний, аксіологічний, самореалізаційний, креативний.

Розглядувані категорії взаємопов'язані, але не тотожні, оскільки «проблемне поле естетичного значно ширше, ніж у мистецтва. Поняття «естетичне» відображає те загальне, що характерне для прекрасного і потворного, піднесеного і низького, гармонійного і хаотичного. А поняття

«художнє», як відмічають А. Лосєв і В. Шестаков, є «прикметникомвiдiменникамистецтво» [5, с. 134]. Як слушно зазначає В. Лутаєнко, мистецтво «розвиває, передусім, естетичний бiк мислення», а «естетика мислення безпосередньо пов'язана зi ступенем участi людини в художнiй творчостi й сприйняттям її наслiдкiв» [6, с. 214].

Оптимальне спiввiдношення мiж художньою та естетичною культурою передбачає розвиток суспiльствi естетичних потреб i високого потенцiалу художньої культури, що покликана задовольнити їх. З вищезазначеного слiдує, що естетична та художня культура настiльки тiсно взаємопов'язанi, що термiн «художньо-естетична культура особистостi» є, по сутi, синонiмом поняття «естетична культура».

У низцi наукових дослiджень переконливо доведено, що iснує тiсний зв'язок мiж рiвнем професiйної квалiфiкацiї педагогiчних кадрiв та їх загальною культурою, складовою якої є художньо-естетична культура.

Зокрема, науковцями зазначається, що розвиток професiоналiзму та формування у майбутнiх педагогiв закладу професiйної (професiйно-технiчної) освiти художньо-естетичної культури передбачають їхню художньо-педагогiчну й художньо-технiчну педагогiчну пiдготовку. Науковець О. Каленюк зазначає, що художньо-педагогiчна освiта – дидактичний процес формування i засвоєння фахових знань, навичок, поглядiв, мислення в системi пiдготовки педагога в рiзних сферах образотворчої (мистецької) дiяльностi [7, с. 13]. Іншими словами, художньо-педагогiчна дiяльнiсть педагога закладу професiйної (професiйно-технiчної) освiти полягає у поєднаннi педагогiчної та мистецької дiяльностi, розв'язаннi навчально-виховних завдань, реалiзацiї освiтнiх цiлей засобами мистецької педагогiки. За Л. Ейвас, художньо-технiчна педагогiчна освiта – освiта, що спрямовується на надання необхідних технiчних знань, умiнь i навичок, оволодiння майбутнiми фахiвцями технiчним мисленням шляхом вивчення художнiх технiк обробки матерiалiв, виготовлення творiв декоративно-ужиткового мистецтва та реалiзацiї дизайнерських проектiв, а також забезпечує необхідними методичними знаннями [8, с. 19].

Аналізуючи наукові дослідження з розглядуваної проблеми, ми виокремили такі функції художньо-естетичної культури особистості: ціннісно-орієнтаційна, що реалізується в переконаннях, у спрямованості естетичних оцінок, поглядів і смаків; діяльнісно-вольова, що реалізується в естетичних здібностях, які визначають соціально-творчу спрямованість естетичної культури; інформаційно-пізнавальна, що реалізується в знаннях особистості.

Відзначимо, що особливу роль у виконанні педагогом своїх професійних завдань може відіграти інформаційно-пізнавальна функція художньо-естетичної культури, активність в оволодінні знаннями й потреба їх використовувати в освітній практиці, широта світогляду і постійна робота над собою. Звернення до мистецтва як засобу, способу, інструменту, механізму виховання, розвитку особистості учнів може бути надзвичайно важливим напрямом в оновленні сучасної вищої освіти, у збагаченні дидактичного інструментарію майбутнього педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти, допомоги у виробленні його власних професійних орієнтирів і позицій.

Очевидно, що в педагогічному закладі вищої освіти основою формування у студентів спеціальності 015 Професійна освіта (Сфера обслуговування) розглядуваної культури є дисципліни художньо-естетичного циклу. Одним з дієвих засобів художньо-естетичного виховання особистості, що «відіграє важливу роль у формуванні не тільки естетичного ставлення людини до навколишньої дійсності, а й духовно-моральних якостей, є декоративно-ужиткове мистецтво, яке в усі часи не лише правдиво відбивало життя та рівень культури нації, а й формувало духовний простір людини. Як один із видів мистецтва, воно надає суспільству духовного багатства, сил і бажання творити гарні й утилітарно придатні речі, виступає дивним феноменом життєстійкості в системі людських знань» [9, с. 204].

На підставі практичного досвіду нами виявлено й обґрунтовано низку принципів викладання цих дисциплін. Крім спеціальних завдань, що вирішуються під час навчання студентів дисциплін художньо-естетичного

спрямування, мають місце «надзавдання», серед яких головне— формування у студентів – майбутніх педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти – художньо-естетичної культури. На ефективне вирішення цього «надзавдання» орієнтовані виявлені нами принципи:

1. Принципи педагогіки мистецтва, серед яких найважливішим є принцип образності, що відповідає природі мистецтва та його сутності. У мистецтві є все: і людське життя, і правила моральності, і філософські системи, тощо. Але відображаються вони в мистецтві в художніх образах, тому кожна людина може відчувати, пізнати, присвоїти їх може тільки через художній образ. Цей принцип вимагає особливого викладу лекційного матеріалу, а також формулювання практичних завдань.

2. Принцип інтеграції мистецтв під час навчання дисциплін художньо-естетичного спрямування, який безпосередньо пов'язаний і впливає з першого принципу. Він передбачає емоційне й усвідомлене ставлення до мистецтва, уміння чути, бачити та переживати різні почуття і стани, виражені в його творах. Розуміння самого феномена «художній образ» означає його сприйняття в різних видах мистецтва не просто шляхом ілюстрації одного виду через інший, а переживання єдиного образного ладу, що передається різними засобами виразності, які властиві власним унікальним мовам живопису, скульптури, музики чи поезії.

3. Принцип опори на практичну художньо-творчу діяльність студента, оскільки тільки через творчу активність можуть бути засвоєні поняття, які є ключовими в художньому розвитку особистості.

Зазначені принципи, на нашу думку, можуть стати методологічною основою у викладанні дисциплін художньо-естетичного спрямування та найважливішим чинником художньо-естетичного розвитку майбутніх педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, а отже, й формування їх професійної компетентності.

Отже, суттєві зміни в соціально-економічній, культурній сферах життя, що відбуваються нині в Україні, зумовлюють необхідність зміни пріоритетів,

переоцінки цінностей, вироблення нової парадигми поведінки її громадян. Лише творча позиція людини здатна забезпечити оновлення системи цінностей, що сприяє стійкості людини та здатності адекватно й своєчасно реагувати на нові ситуації сучасного мінливого світу. Прерогатива у цьому процесі належить художньо-естетичній культурі, системотворчі елементи якої складають естетичну свідомість (естетичні відношення, систему естетичних цінностей), а функціональні – художньо-естетичну діяльність. Саме тому актуальним є питання розроблення та реалізації цілісної програми розвитку у майбутніх педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти художньо-естетичної культури як чинника формування їх професійної компетентності.

Список літератури:

1. Zuziak T., Marushchak O. Formation of artistic-aesthetic competence means of decorative and consumer art: content and structure of phenomenon // Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph / edited by authors. – Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019. – P. 17-40. (DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7_18).
2. Marushchak O., Zuziak T., Mykoluk D. Integrative tendencies in the formation of spiritual culture in students of vocational (vocational-technical) education institutions // Dynamics of the development of world science. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. Perfect Publishing. – Vancouver, Canada, 2019. – Pp. 167-176. URL: <http://sci-conf.com.ua>.
3. Гольдентрихт С. С., Гальперин М. П. Специфика эстетического сознания. – М.: Высшая школа, 1974. – 103 с.
4. Эстетическое сознание и художественная культура / Под ред. В. И. Мазепа. – К.: Наукова думка, 1983. – 293 с.

5. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. Формування і сферивияву. – К.: Вища школа, 1976. – 1 ч. – 174 с.
6. Лутаєнко В. С. Естетика мислення. – Київ: Мистецтво, 1974. – 243 с.
7. Каленюк О. М. Дидактичні засади формування фахових знань у майбутніх учителів образотворчого мистецтва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / О. М. Каленюк. – Луцьк, 2005. – 20 с.
8. Ейвас Л. Ф. З досвіду підготовки вчителя декоративно-прикладного мистецтва в Україні: монографія. – Кривий Ріг: Видавець ФОП Чернявський Д.О., 2016. – 136 с.
9. Марущак О. В., Романенко Т. М., Шевченко М. О. Декоративно-ужиткове мистецтво як елемент підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до естетичного виховання учнівської молоді // Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. – Вип. 1. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. – С. 204-207.